

ARHITECTURA POPULARĂ A CĂNĂCULUI DE PLAI ȘI CONSTRUCȚIILE ANEXE DIN ZONA OLȚENIEI DE NORD

VIRGIL VASILESCU

Oamenii fiind strâns legați de mediul ființei lor au știut să ia de la natură tot ce aceasta a putut să le ofere. S-au adaptat condițiilor de climă și sol, urmărind, în clipa așezării unui „temei”, producerea de bunuri cât mai multe, sursele de apă, abundența materiilor auxiliare, căile de comunicație.

Studiind primele hărți referitoare la zona Olteniei de nord se constată că, la începutul sec. XVIII, localitățile existente erau grupate la poalele munților, în preajma unei artere de circulație intensă. După copia lui Specht, „drumul mare” pe care treceau călători, ștafete, căruțe cu mărfuri, pe el făcându-se comerțul exterior și cel de tranzit, avea o încrengătură de drumuri secundare, iar acestea conduceau către nenumărate drumuri locale¹. Existența jud. Jaleș (1385), care administra teritoriul și în Depresiunea Hațegului, și a județului Motru (1415) presupun o zonă populată intens cu sute de ani înaintea apariției primelor voievodate pe aceste locuri.

Tipul de locuințe din aceste sate, materialele folosite pentru construirea acestora (lemn, piatră, cărămidă, cuie), tehnica acoperișului, dispunerea interioarelor, amplasarea în teren, precum și anexele locuinței, toate determină o anumită perioadă de dezvoltare precum și întinderea în timp, evoluția acestora. Din elementele arhitecturale subliniate în lucrări² de prestigiu se întrevide astăzi nota comună, tradițională, la toate tipurile de locuințe. Acoperișul, sistemul de îmbinare, amplasamentul, raportul dintre pereți și acoperiș

ș.a. sînt asemănătoare cu locuința dacilor prezentată în basorelieful Columnei (v. scena cînd romanii incendiază locuințele).

La începutul sec. XVIII, locuința rurală își avea în jurul ei două grupe de anexe perfect conturate din punct de vedere arhitectural. În prima grupă intră cele cu un ciclu zilnic de folosință, construite, întreținute și folosite de o singură familie: conacul, coliba, pivnița, stîna, grajdul, palanca, hulomul. În a doua grupă de analiză intră anexele de folosință ocazională, ori la intervale mai mari de timp: moara, piua, cuptorul, dejușătoarea, jugul de potcovit, fîntîna în multiplele ei variante.

Aruncînd o privire peste cele două grupe de anexe observăm cu ușurință statornicia, dăinuirea de veacuri a oamenilor pe locurile în care sălășluiesc. Columna lui Traian, prin basoreliefurile unor scene, ne mărturisește că dacii construiau locuințe pe furci scurte, pe butuci, sau pe blocuri de piatră. Ridicau pereți din birne încheiate, așezate orizontal, cu acoperișul, în două sau patru ape, format din scînduri sau spărturi de trunchi așezate spre înălțime pe toată distanța de la streășină la coamă³. Și astăzi, se construiește la fel, dacă folosim aceleași materiale, în același mediu.

Menținerea așezărilor izolate era determinată de suprafețele mari de pădure și de configurația solului în această zonă geografică⁴. Pînă în feudalismul tîrziu oamenii erau încurajați pentru tăierea pădurilor, mai cu seamă a celor neproducătoare de ghindă și jir. „Pravilniceasca condică” (Sturdza—Scheianul, 1907) și „Urbariul” lui Grigore Ghica iar mai tîrziu Hrisovul lui Mihai Suțu (1741) încurajau tăierea pădurilor în favoarea fondului funciar pentru agricultură, fîneață, grădinarit. Cei care defrișau pădurile își făceau loc și pentru casă, astfel menținînd tipul de sat împrăștiat⁵, iar „pe vremea lui Știrbei / puneai plugul unde vrei”.

Harta lui Fr. Schwantz (1722) arată că la poalele munților este o arie de maximă îndesire a așezărilor, corespunzător depresiunilor subcarpatice. După această arie, numărul lor descrește treptat spre Dunăre.

La sfîrșitul secolului XVIII, practica curăturilor mutătoare este îngădită în favoarea proprietarilor de moșii. Se distruseseră mari suprafețe pentru a produce „potas”, materie primă necesară unor firme engleze și olandeze. În a-

ceastă perioadă, tăbăcăriile și bozările din Podișul Mehedintzi contribuie la distrugerea pinului negru. Începe să se resimtă lipsa de ghindă și jir în creșterea porcilor atît de căutați pentru export. De la acest sfîrșit de veac se îngădește dreptul țaranului de folosință a pămîntului, prin regi-mul silvic se limitează tăierea pădurilor, se limitează numă-rul de vile scoase la pășune, iar stăpînii moșilor își alcătuiesc „domeniul rezervat”. Astfel se formează proprietatea absolută de tip capitalist-burghez.

În consecință la aceste evenimente apare lupta pentru formarea vetrelor închegate de sat impuse de ocupația austriacă (1718—1739), de Regulamentul Organic, acțiune pre-luată și menținută ulterior — pe de o parte —, iar pe de altă parte fenomenul de rezistență al populației. Se fac strămu-tări „la linie”, dar rămîn locuințe și pe vatra veche. Unele sate coboară prin „roire” formînd alte sate noi, dar rămîn locuințe așezate compact pe vatra veche: Jirov, Corcova, Imoasa, Lupșele, Meriș ș.a. În unele cazuri, locuitorii își men-țin satul, dar construiesc și acolo unde este fixată vatră no-ură (ex. Lupoiața, Roșiuta). Fiindcă drept pedeapsă neascultă-torului i se „tăia casa”, au fost și acte de nesupunere în fața cărora autoritățile vremii au amînat acțiunea întreprinsă. În toamna anului 1719, căpeteniile austriece au înaintat vor-nicilor o listă de măsuri administrative prin care cereau ca locuitorii să coboare cu așezările lor pe locuri prielnice, anume acolo unde se aflau satele înainte⁶. Forțe străine de interesul local au determinat oamenii să se așeze pe cu-rături noi; mulți dintre ei au refuzat să coboare. Așezările s-au împrăștiat și mai mult, ca de altfel pe tot cuprinsul țării; astfel apare acea dubletă a locuinței rurale, conacul cu un scop precis sub aspect social-economic. Aceste dublete se adaugă la cele existente, la cele rămase statornic în po-fida tuturor măsurilor administrative. Aria de răspîndire a acestor conace de plai este cea a satelor de podiș și de mun-te: Podenii, Negrușa, Sfodea, Prejna, Costești, Obîrșia Cloșani, Padeș, Lainici, Glodeni, Bălănești, Bumbesti ș.a.

Conacul de plai există, de fapt, ca fenomen arhitectu-ral, încă din primul mileniu e.n. Pe cîteva pietre funerare aparținînd secolului al II-lea e.n. se menționează existența unor așezări izolate, acele „villae rusticae” construite la fer-me pentru „servus rusticus”, așezări sărăcăcioase pentru

şclavii agricoli şi crescătorii de vite'. Aceste aşezări rustice s-au consolidat ca fenomen arhitectural şi în perioada migraţiunilor, a ocupaţiilor străine, a asupririi vremelnice, creîndu-le de-a lungul secolelor caracterul funcţionalităţii permanente. Forţaţi de împrejurări nefaste, oamenii acestor locuri au continuat cu defrişările în pofida măsurilor administrative, şi au atins terenul de arătură, de păşune şi fineaţă, în luminişurile îndepărtate ale pădurii, fiindcă aceasta, pădurea, cînd dictau împrejurările, răspîndea fiorul necunoscutului în cugetul veniţilor cu gînd vrăşmaş.

Conacul de plai nu este aşezare specifică numai zonei nord-vestice a Olteniei, dar în această parte a ţării densitatea acestui tip de aşezare a fost cu mult mai mare şi datorită climei blînde a ţinutului. În 1760, în domeniile Zlatna şi Bistriţa sînt înregistrate multe „căşi pe deal”⁸. Foarte multe „odăi” şi „conace” sînt la Motru, „sălaşe” pe Zeleneagra, în Munţii Codrului „grajdurile” lui Banciu la Sita Buzău — Covasna, pe vîrfurile Izoi — Arad, se înregistrează multe sălaşe, şi multe toponime care confirmă fenomenul arhitectural pe tot cuprinsul ţării. Acest act de cultură materială ne îndreptăţeşte să credem că pretutindeni în ţara noastră, omul a căutat soluţii adecvate unui anumit scop: valorificarea superioară a tuturor resurselor naturale, în condiţiile specifice fiecărei perioade istorice.

Arhitectura conacului de plai reprezintă o unitate etnografică bine definită, este o expresie unitară a arhitecturii populare, aşezarea rustică fiind clădită pe aceleaşi reguli compoziţionale ca şi casa ţărănească⁹. Scopul pentru care a fost creat funcţiunea, i-a determinat forma şi cadrul fiecărui element, arhitectura fiind o expresie a căutărilor de soluţii practice şi estetice¹⁰.

Temelia conacelor este ridicată din piatră, zidărie uscată, sau cu mortar de lut. Şanţul temeliei este de 20—30 cm, egal în adîncime cu grosimea stratului fertil al solului. S-au folosit materiale adunate din imediata apropiere (piatră, pămînt, lemn şi apă), întrucît singura cale de acces la conac a fost şi rămîne poteca, şi în rare cazuri cîte un drum impracticabil. Temelia este joasă, iar în multe cazuri şi pereţii sînt înfipti în sol pentru a scoate nivelul perfect orizontal al construcţiei. Aşezările de plai nu au beci, sînt construite cu un singur nivel. S-au constatat excepţii unde conacul de plai a avut şi două nivele (Drăgoteşti şi Bălăneşti).

Pereții sînt construiți din birne, în cele mai frecvente cazuri. Cînd conacul este pus în pantă de munte, sînt și pereți din piatră, mai cu seamă pe porțiunea unde birna poate lua contactul cu solul. În majoritatea covârșitoare a cazurilor, pereții sînt tencuiți în exterior, cînd este vorba de locuința omului, nu sînt tencuiți nici în interior cînd încăperile au alte destinații¹¹. Pereții sînt urziți „în amnar”, în „coadă de rîndunică”, în „cepi”, în „scale”, denumiri românești foarte vechi ale sistemului de îmbinare.

Acoperișul este construit în patru ape, cu căpriorii înbinați în grinzi, în scobitură simplă și cui de lemn, îmbinări care se găsesc ușor astăzi și la acoperișul caselor-muzeu, ori la obiectivele de cult mai vechi de 400 de ani, dar și în basorelieful scenelor de pe Columnă. După bătrînul Marcuș Ion din Negreștii Oașului, căpriorii conacelor ca și ai caselor au avut lungimea determinată după o formulă precisă. Calculîndu-se de la locul de îmbinare în comună — susține bătrînul constructor amintit — căpriorul trebuie să respecte raportul de 8/10 din lungimea grinzii transversale, iar înălțimea peretelui de la temelie pînă sub streșină, de 2/3 din lungimea grinzii transversale, din deschiderea lățimii construcției. Lungimea construcției cu două camere, după dulgherii cu experiență, ar trebui să fie egală cu dublul lățimii ei, chiar dacă are tindă sau nu. Aceste proporții aplicate s-au găsit la conacele din Carpații Occidentali și cei Orientali.

În zona Munților Meridionali în Munții Parîng, Retezat, Vulcan, Cloșani, acoperișul a pierdut din înălțime. Cu toate acestea, multe construcții vechi din nordul Piemontului Getic, din ținutul Pădureni-Hunedoara și versantul Caransebeș păstrează aceleași raporturi arhitecturale. Sînt mijloace generale care, mînuite de constructori pricepuți, scot cu ușurință nota specifică, tradițională.

Stratul impermeabil al acoperișului a fost și este construit din șindrilă. Pe camera locuită, plafonul la conace a fost totdeauna construit din birne, din scîndură alipită sau ulucită¹², acolo unde conacele au avut această parte componentă în ansamblul lor.

Toate conacele, în funcție de epocă, de pretențiile și puterea economică a celor ce le foloseau, au înregistrat un progres lent în arhitectura lor. Iată o clasificare după evoluția împărțirii interiorului: conace cu o încăpere (mono-

celulare); conace cu o încăpere și tindă; conace cu o două încăperi (bicelulare); conace cu două încăperi și tindă; conace cu două încăperi, cu tindă și cămară.

Sînt foarte rare cazurile cînd conacele cu un nivel au fost podite, pomosteala predominînd astfel la toate construcțiile de acest tip. S-au întîlnit cazuri cînd conacele au fost așezate în pantă cu scopul ca sub încăperi să se creeze un loc deschis către curte, pentru vite. Particulare în acest sens rămîn conacele locuitorilor: Petre Tănase, pe versantul Lainici al Parîngului, Dumitru Sighencea pe muntele Carpen, în masivul Cibin și în zona Putnei, mai multe exemplare la Podenii Mehedinților, la Călugăreni.

Sub aspect funcțional, interiorul oricărei așezări rustice, deci și al conacului de plai, are spațiul amenajat pentru odihnă și loc anume pentru pregătirea hranei. Conacele monocelulare au „vatra” în camera cu pat și masă, în locul camitei desființate de curînd. Cele care au dormitor separat, în „cunie” se depozitează și alimentele necesare consumului zilnic. Între piesele care alcătuiesc mobilierul dormitorului, patul ocupă primul loc. De obicei, este așezat lîngă peretele dinspre nord, peste saltea întinzîndu-se un macat, o scoarță ori o pătură. Sub pervazul ferestrei este fixată masa iar lîngă ea sînt lavița, lada cu țesături de schimb, un scaun lucrat tot atît de rudimentar ca și celelalte piese ale mobilierului. Adesea soba este sub un cuptor veritabil, în unele cazuri cu 3—4 vetre pentru copt. În „cunie” erau rînduite pentru folosință piese rudimentare: vătraiul, zălarul, țestul, cărpătorul, pîrlăul ș.a. Cerealele, legumele uscate și fructele erau depozitate în podul conacului. Fiecare articol sau unealtă avea un loc anume, precis, în spațiul de folosință al așezării de plai. Încuietorile la conace au apărut odată cu anii de ocupație vremelnică a austriecilor și de atunci dăinuie.

Construcțiile-anexe conacelor sînt determinate de efectivul de animale și de particularitățile zonei. Dacă se pune accent pe creșterea porcilor și a vitelor mari, iar oile sînt aduse numai pentru iernat (zona Petroșani), nu are strungă. Dacă se pune accent pe creșterea oilor, prin ciobănie cu rîndul (Lainici), grajdurile au și încăperi mai mici pentru acestea. Oricum, pe lîngă conac se găsesc grajdul pentru vite mari, încăperea pentru oi, cotețul pentru păsări, cocina,

și, undeva în apropiere, cuptorul pentru uscat fructe. Spre deosebire de acesta, care este săpat în sol, construcțiile-anexe sînt ridicate din birne și scîndură și acoperite cu șindrilă. Toate constituie o mică gospodărie, o tradițională și valoroasă unitate etnografică, cu foarte puține schimbări structurale recente.

Aproape toate conacele de pe plaiurile munților dintre Turnu-Roșu și Herculane au o prelungire a acoperișului pe laterale și spate, uneori pînă la 20 cm. de sol. Sub această „polată“, de obicei, sînt închise animalele mici, iar în partea superioară a încăperii sînt depozitate uneltele de muncă.

O parte a conacelor din zona Cloșani, și în multe localități la vest de Baia-de-Aramă, fiind mai aproape de sat, sînt mai simple, ponderea gospodăriei rămînînd la așezarea de bază.

În apropierea conacului se îngrădesc livada, fineața și grădina de legume; vitele și păsările de pe lîngă locuință se plimbă în voie căutîndu-și hrana pe distanțe mari, astfel conacul de plai e o gospodărie complexă, cu perimetru nelimitat.

Conacele de plai existente și astăzi în zonele de munte constituie o mărturie a vitalității satului românesc, forma primitivă a gospodăriei autarhice înfiripată înaintea începuturilor feudalismului.

În cadrul lor spiritual, oamenii au un comportament anume pentru așezările de plai, fie cele cu vatră caldă în toate anotimpurile, fie cele sezoniere. Pe toate trei treptele de altitudine colinară, montană, alpină, construcțiile sînt ridicate pe temeiul oral și anonim al legilor culturii populare străvechi¹⁴.

Numele dat pieselor arhitecturale subliniază faptul că înaintașii noștri nu au copiat pe alții, ci au moștenit și au lăsat moștenire. Astfel, pentru construcția locuinței au ales drept temei solid „ursii“. „Babele“ pun „în cingătoare“ pereții clădiți, iar „căpriorii“ sveltii țin pe umeri acoperișul cu friză de „ciocirlani“. Pretutindeni, la toate construcțiile din gospodărie găsești elemente estetice: zoomorfe, fitomorfe și mai puțin elemente antropomorfe.

Înainte de a se pune prima piatră a unei locuințe se aruncau: sare, păr de animal, pene, boabe de grâu, untdelemn, vin și bani. Actul de cultură populară înregistrat la

poala Carpaților Mehedinți, în sudul Dobrogei, în Moldova, în Țirgul Hălmagi, pe tot cuprinsul țării, obiceiurile simbolizează și astăzi sporul muncii împlinite, statornicia, iar veciimea obiceiului ne împinge către începuturile mileniului în care ne-am format ca popor.

Vatra noastră continuă și statornică în spațiul carpato-dunărean are urme adânci și în arhitectura pivnițelor de plai. Pe toate pantele înSORITE, de-a lungul „drumului sării” au fost loturi cu vii și pivnițe, fapt menționat și-n harta lui Specht (1790). În antichitate au fost luate măsuri de limitare a culturilor viței-de-vie. Se poate deduce de aici și gradul înalt de specializare în viticultură al localnicilor de atunci, deoarece obținerea, prelucrarea și conservarea vinului nu este o îndeletnicire la îndemîna unui popor venit. Părăsirea loturilor viticole, împădurirea acestora, au contribuit la sălbăticierea solului și astfel, în locul podgoriilor, au apărut hățişuri sau — ex. în Pădurea Stinsă, Roșița — curpeni de „aguridă” în diametru la sol de 32 cm., cățărați în stejari seculari. În documentele vremii se atestă multe vii ale stăpînitorilor de mari suprafețe de teren, dar ponderea culturilor era deținută de populație, de fiecare familie a obștei și, mai tirziu, de fiecare moșnean. În „Memoriile generalului Bawr (1778) se precizează: „se întîlnesc adesea păduri înleghi de pomi: peri, meri, cireși și vii sălbatice din abundență. Din cauza acestor păduri cea mai mare parte din munți se aseamănă cu grădini frumoase”.

Pivnița la vie, construcție de deal, a fost creată cu un scop, fiind necesară și indispensabilă prelucrării și conservării băuturilor, deoarece prin construcția propriu-zisă și prin tehnica utilizării răspundea unor cerințe precise, verificate în timp. Fiind ridicată din lemn au rămas numai dovezile scrise pe hîrtie, acte de danie, de hotărnicie, de lițigii și exemplarele existente. Astfel, într-o foaie de danie redactată la 27 septembrie 1678 se precizează că în ținutul Putnii s-a spart „o căsoaie” și s-a băut vin¹⁵. Din aceeași perioadă se desprind informații privitoare la dania viilor cu „căsoaiele lor”¹⁶. În „Charta României meridionale” sînt precizate peste 330 de pivnițe la vie în 20 de sate înșirate pe dealurile Platoului Mehedinți. Și în aceea vreme densitatea pivnițelor a fost mai mare în zona de la poalele munților, de la Gura Văii spre Olt prin Țirgu-Jiu pe vechiul drum submuntean.

În această zonă, ca pe tot cuprinsul țării, construcțiile-pivniță formează, din punct de vedere arhitectural, două tipuri distincte. Pivnițele aparținând tipului mai numeros, mono sau bicelulare, au pridvor, loc de adăpost în caz de intemperii, realizat prin prelungirea tălpilor laterale. În capătul acestor prelungiri de aproximativ 1 m. se montează stâlpii, pe extremitatea cărora o grindă susține acoperișul. Talpa de legătură a capetelor laterale lipsește rămânând numai legătura de sub pereții ușii. Capetele legăturilor laterale care se sprijinesc pe cei doi stâlpi precum și stâlpii prezintă o mare diversitate, cu bogate ornamente sculpturale. Se recunosc cu ușurință soarele, șarpele, mărul, lancea, sulita, clepsidra, calul și multe alte elemente abstracte, care confirmă un anumit limbaj artistic în contextul arhitecturii populare arhaice.

Arhitectura pivnițelor de pe plaiurile de la Izvoarele Jaleșului prezintă, sub aspect funcțional, o particularitate în plus. Foarte exemplarele existente păstrează elementele arhitecturale asemănătoare celor arătate, dar de la nivelul cosoroabelor, pereții merg în descreștere, tot încheiați, pînă se realizează plafonul ca o calotă sferică. Plafonul astfel alcătuit este lipit în exterior cu lut peste care se pune un strat de fîn, apoi an de an se adaugă viță-de-vie pînă „gluga” ajunge să depășească 1 m. în grosime. Pivnița de tipul acesta menține temperatură constantă necesară conservării bunurilor depozitate aici. Din aceste tehnici s-a luat sistemul de îmbinare al birnelor pentru obiectivele de cult ridicate de moșneni în secolele XIV—XVI.

În cultul „dealului”, pe lângă datinile specifice, au rămas pînă de curînd și obiceiul ca vița-de-vie să nu se ardă, să nu se ude în vreme de secetă, să se părăsească — dacă este cazul — dar să nu se scoată din rădăcină. Semnificația este majoră; datinile și obiceiurile „dealului” își au rădăcina în trecutul îndepărtat. Viile de pe plaiurile Gornoviței au și astăzi garduri din hugeacuri și mărăcinișuri sub care an de an putrezesc corzile de viță rezultate din tăierea pentru rod.

Din practică, oamenii plaiurilor au ținut seama în tradiția muncii de anumite reguli pentru ca strădania să le fie cu sporit folos. Pe drumurile lungi au creat locuri de odî-

nă pentru ei și pentru animalele de jug. Aceste „dejugători” se fixau la distanțe „de un prînz”, la poala dealurilor care trebuiau traversate, la răspîntie de drumuri. Pe „drumul nou” ce leagă Drobeta Turnu-Severin de Tirgu-Jiu ființau, în urmă cu o jumătate de secol, următoarele dejugători: Halînga, Topolnița, Colibași, Ciovărnășani, Meriș, Roșiuta, Cilnic. O „dejugătoare” presupunea izvor cu adăpătoare, șopron pe furci, jug de potcovit. Așa pare să fi fost organizate drumurile mari. Cînd turcii au ajuns pe aceste locuri, dejugătorile erau prea populate, și se simțea nevoia unor construcții anume pentru ca „menzilhaneaua” să corespundă nevoilor traficului¹⁷.

În satele moșnenilor, ca și în dejugători, ființau de veacuri anexe gospodărești de folosință comună, instalate și întreținute de obște. Nu erau în grija vătafului de plai sau a sfatului bătrînilor, dar își păstrau funcționalitatea veacuri la rînd. Au rezistat pînă tîrziu în epoca modernă cuptorul de la Budieni, dejugătoarea de la Meriș, jugul de potcovit de la Puțul cu Lanț, piua de la Arcani, moara de la Lainici și cea de la Cloșani. Fiecare sat a avut asemenea anexe obștești pînă în sec. XVIII cînd din fiecare instalație s-a născut o meserie, iar meseria a fost „vămuită” în fel și chip: în schimb de produse, în bani, în alte servicii.

Fîntînile ridicate din lemn au respectat o anume tehnică în urzeala birnelor lăsînd să se întrevadă capetele grinzilor spre față cu meșteșugite creștături predominînd cele în chip de cal cu fruntea plecată în semn de durere (v. Fîntîna Peșteana):

Sîlpii fîntînilor au fost cei mai bogați în ornamente semnele fiind incizate, sculptate ori pictate. La fîntîni, în ornament predominau elementele cosmomorfe, dar nu lipseau nici cele întîlnite la case ori la alte anexe ale acesteia. Iată deci cum și aici, la fîntîni, elemente vechi au trecut peste milenii găsindu-și expresii și semnificații din ce în ce mai adînci.

În concluzie, susținem că în arhitectura așezărilor rurale din zona Olteniei, fie ele după modul alcătuirii și amplasamentul lor au elemente de certă valoare documentară, cu începuturile dincolo de era în care trăim, care au preluat și ridicat pe un plan superior și au transmis valori materiale și spirituale ale înaintașilor.

- ¹ Ana Toşa Turdeanu — „Oltenia — Geografie istorică în hărțile sec. XVIII, Scrisul românesc — 1975.
- ² A. Pănoiu, **Arhitectura și sistematizarea rurală în jud. Mehedinți**, București, 1983.
- ³ „Columna lui Traian”, scena 2, 19, 34, 35, 26, 40, 44, 51, 62.
- ⁴ Copia lui Specht după harta lui Fr. Schwantz.
- ⁵ Ana Toşa Turdeanu — **Oltenia — geografie istorică în hărțile sec. XVIII**, Scrisul românesc, 1975.
- ⁶ Șerban Papacostea, **Oltenia sub stăpînirea austriacă — 1718—1739 — București**, 1971.
- ⁷ D. Tudor, **Oltenia romană**, Ed. științifică, București, 1968.
- ⁸ Șt. Pascu, **Populația și societatea**, Ed. Dacia, 1972.
- ⁹ Andrei Pănoiu, **Din arhitectura lemnului**, București, Ed. tehnică, 1977.
- ¹⁰ Andrei Pănoiu, **Arhitectura și sistematizarea rurală în jud. Mehedinți**, București, 1982.
- ¹¹ C. Lăcea, **Migrațiunile în timpul finului**, „Dacoromania”, Buc. 1934.
- ¹² Grigore Ionescu, **Arhitectura populară în România**, Ed. Meridiane,
- ¹³ Georgeta Stoica și colectiv, **Arta populară din Vilcea**, 1972.
- ¹⁴ Grigore Smeu, **Repere estetice în satul românesc**, Ed. Albatros, 1973.
- ¹⁵ Arhivele statului București, Fond. Mănăstirea Brazi, XXXIV/7.
- ¹⁶ Arhivele statului București, Fond. Mănăstirea Agapia, I/16.
- ¹⁷ V.A. Urechea, **Istoria românilor de la 1774 la 1786**.
- ¹⁸ Al. Vasilescu, **Oltenia sub austriecl — 1716—1739**, Buc. 1928.
- ¹⁹ I. Vintilescu, **O străveche industrie uitată în Carpați: bozăria**, Revista Geografie, I.C.G.R., Nr. 1, Buc. 1946.
- ²⁰ G. Vălsan, **O fază în popularea țării românești**, Buc. 1912.
- ²¹ O. Tudor, **Orașe, țiguri și sate în Dacia Romană**, Buc. 1968.
- ²² Al. Ștefulescu, **Gorjul istoric și Tîrgu Jiu**, 1904.
- ²³ M. Popescu, **Spineni — Pădurea României**, Cluj, 1938/a.
- ²⁴ G. Netta, **Oltenii în trecutul economic al țării lor**, Craiova, 1943.
- ²⁵ I. Conea, **Bazinul Izvarna—Celei, cuib de veche viață românească**, Buc. 1924/a.
- ²⁶ Arhivele statului Buc., Fond. Mănăstirea Tismana.